

Дубасенюк О.А., Вознюк О.В. Діагностичний підхід як важлива умова професійної позиції вчителя / О.А. Дубасенюк, О.В. Вознюк // Методичні основи діагностики академічної обдарованості учнів (з урахуванням специфіки освітньої галузі): матер. наук-практ.семінару. – К.: ІОД, 2011. – С. 74-81.

ДІАГНОСТИЧНИЙ ПІДХІД ЯК ВАЖЛИВА УМОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПОЗИЦІЇ ВЧИТЕЛЯ

*Вознюк Олександр Васильович,
кандидат педагогічних наук, доцент;*

*Дубасенюк Олександра Антонівна,
доктор педагогічних наук, професор*

Житомирський державний університет імені Івана Франка

Рассматривается диагностический подход в области психолого-педагогической деятельности, который предусматривает прямую зависимость проектирования содержания и методического обеспечения от возрастных и индивидуальных особенностей детей. Потому основой позитивных трансформаций в образовании должно быть реальное знание детских возможностей, прогнозирования потребностей ближайшего развития личности.

Diagnostic approach in the sphere of psychological and pedagogical activity, which foresees direct dependence of planning of the contents and methodical providing on the age and individual features of children, is examined. That is why the basis of positive transformations in education must be the real knowledge of children possibilities, prognostications of the necessities of the nearest development of a personality.

Останніми роками актуалізується проблема розвитку дослідницької діяльності педагога, оскільки реформування системи освіти передбачає забезпечення її технологічної модернізації, що можливе за умови проведення наукових досліджень у педагогічній галузі знань. Однак на етапі розбудови

системи педагогічної освіти виникли суперечності між традиційною підготовкою майбутнього вчителя до реалізації дослідницької діяльності та новими вимогами суспільства до випускників педагогічних навчальних закладів, які мають бути готові до її активного самостійного впровадження у навчально-виховний процес загальноосвітньої школи. Останнє й зумовлює потребу узагальнення теоретичного, практичного досвіду щодо підготовки майбутніх фахівців до дослідницької діяльності та вимагає оновлення теоретико-методологічних положень щодо визначеної проблеми.

Дослідження різних проблем, пов'язаних з педагогічною діагностикою здійснювали такі відомі вчені, як О.С. Белкін, О.І. Кочетов, В.П. Безпалько, Б.П. Бітінас та Л.І. Катаєва, В.Г. Максимов та інші. К. Інгенкамп тлумачить педагогічну діагностику як процес, у ході якого (з використанням діагностуючого інструментарію чи без нього), дотримуючись необхідних наукових критеріїв якості, вчитель спостерігає за учнями і здійснює анкетування, обробляє дані спостережень та опитувань і сповіщає про отримані результати з метою опису поведінки, пояснення її мотивів або передбачення поведінки у майбутньому [1–5].

А. К. Маркова визначає педагогічну діагностику як сукупність прийомів контролю й оцінювання, що спрямовані на розв'язання завдань оптимізації навчального процесу, диференціації учнів, а також удосконалення освітніх програм і методів педагогічного впливу [3, с. 5-15]. Засвоєння учнями навчального матеріалу залежить від їх здібностей, рівня пізнавального та особистісного розвитку, міри сформованості розумової діяльності учнів.

Педагогічна діагностика розглядається науковцями як особлива галузь педагогічних знань і як специфічна практична діяльність учителя, яка спрямована на вивчення ходу й результатів педагогічного процесу з метою його вдосконалення.

Педагогічна діагностика (в перекладі з грецької “здатність розпізнавати”) – процес постановки “діагнозу”, тобто встановлення рівня розвитку суб'єкта діагностики. Зміст педагогічної діагностики полягає у спостереженні якісних

змін, які відбуваються в суб'єкті діагностики. Крім того необхідно здійснити важливий аналіз зібраної інформації з метою визначення певних досягнень та недоліків в розвитку, становленні професійної позиції вчителя, в розкритті якості змін, які спостерігаються в його діяльності, в розвитку школярів.

Педагогічна діагностика – це педагогічна діяльність, спрямована на вивчення і пізнання стану об'єктів (суб'єктів) виховання з метою співробітництва з ними і управління процесом виховання.

Особистісно орієнтований підхід до навчально-виховного процесу вимагає його психологізації, опори на ґрунтовну діагностичну основу. У сучасній школі мають використовувати діагностику не селективну, а стимулюючу, супровідну, яка є підґрунтям для прийняття і реалізації педагогічно доцільних рішень. При цьому педагогічна діагностика спрямована на детальну категоризацію окремої ситуації, випадку і є необхідною для прийняття конкретного рішення, що й відрізняє її від наукового дослідження, яке має на меті відкриття загальних взаємозв'язків і закономірностей у педагогічному процесі.

Педагогічна діагностика може виконувати тільки підпорядковану функцію у системі виховання та навчання. Вона слугує покращенню навчально-виховного процесу і є невід'ємною складовою кожного планомірного процесу. Орієнтується на цілі, що поставлені державою та суспільством перед загальноосвітнім закладом. Тому домінантною стає підготовка вчителя-вихователя, який спроможний вийти за межі власного предмета, здійснювати міждисциплінарні інтегративні зв'язки, усвідомлювати фахові знання в загальній системі освіти, володіти методами педагогічної діагностики, вміти на цій основі організувати навчально-виховний процес як соціальну взаємодію, залучаючи особистісні ресурси учнів для розв'язання завдань життєтворчості

Педагогічна діагностика забезпечує науковий підхід до організації навчально-виховного процесу, оптимальний вибір мети, завдань, планування, знання школяра у всіх відношеннях. Вона є елементом педагогічної культури і підвищує ефективність навчально-виховного процесу.

Педагогічна діагностика в загальноосвітньому закладі має розв'язати такі

задачі:

- визначити виховний потенціал педагогічного колективу (завдання адміністрації);
- виявити позитивні та негативні впливи у мікрорайоні школи і на цій основі прийняти заходи, щодо поліпшення виховної роботи (завдання заступника директора з виховної роботи);
- встановити реальні умови формування особистості і колективу в школі для різних категорій школярів: педагогічно-занедбаних, невстигаючих, обдарованих (завдання класного керівника);
- виробити єдині педагогічні позиції, підвищити ефективність виховних впливів на основі об'єктивного уявлення про дітей даного класу (завдання класного керівника й батьківського комітету);
- сприяти розвитку самосвідомості та особистої відповідальності вихователів і вихованців (завдання класного керівника);
- забезпечити індивідуалізацію та диференціацію у вихованні кожної дитини; врахування рівня розвитку її нахилів, обдарованості, творчості (завдання класного керівника);
- виявити відносний рівень розвитку учнів та учнівських колективів (завдання класного керівника та практичного психолога);
- аналізувати зміни рівня розвитку учнів під впливом виховних заходів (завдання класного керівника);
- визначити потенційні можливості психічного розвитку школярів (завдання практичного психолога) [3–4].

При діагностичному підході до формування загальної мети виховання, яка є складовою частиною навчально-виховної системи школи, має використовуватись особистісний підхід до формування дитини, який передбачає такі основні компоненти: соціальні риси; власний життєвий досвід; інтелектуальні риси; генетичні риси. Такі риси (якості) зазначаються в багатьох психолого-педагогічних дослідженнях, що стосуються проблем структури

особистості (у працях Г.С.Костюка, О.М. Леонтьєва, К.К. Платонова, А.В. Петровського та ін.).

Отже, *сутність педагогічної діагностики* становить вивчення результативності навчально-виховного процесу на основі змін у рівні вихованості учнів і зростанні педагогічної майстерності вчителів. Сутність педагогічної діагностики визначає її предмет яким є: особистість школяра (об'єкт виховання); критерії його вихованості; умови виховання (можливості та специфіка функцій школи, сім'ї, класного колективу, самого учня); засоби, методи, форми взаємовпливу вихователів і вихованців (діяльність суб'єктів виховання).

Педагогічна діагностика в роботі класного керівника виконує: виховну, інформаційну, оцінну, формуючу, контрольну-коректуючу та прогностичну функції. Об'єктивна діагностика вихованості особистості ґрунтується на матеріалістичному розумінні зв'язків людини з оточуючим середовищем і комплексному аналізі її інтегративних якостей та діяльності. Тому до основних об'єктів та змісту педагогічної діагностики класного керівника можна включити: рівень вихованості та рівень сформованості інтегративних рис особистості (моральний, розумовий, естетичний та інший розвиток); поведінка і діяльність вихованців; виховний вплив у макро- і мікросередовищі; можливості та особливості сімейного, загально-шкільного та класного колективів, їх педагогічна характеристика; зміст, ефективність та продуктивність педагогічної діяльності; контроль за впливом на учнів різних діагностичних методів.

Всі об'єкти педагогічної діагностики взаємопов'язані між собою, знаходяться у неперервному русі і розвитку. В діагностичній діяльності класного керівника та педагога загалом можна виділити такі аспекти:

- ✓ порівняння (ступінь зрушення або змін);
- ✓ аналіз (виявлення причин змін, що відбулися);
- ✓ прогнозування (екстраполювання даних отриманих у результаті співставлень та аналізу поведінки учнів в інших ситуаціях);
- ✓ інтерпретація (процес, у ході якого інформація об'єднується залежно від

її значення);

- ✓ доведення до відома учнів результатів діагностичної діяльності;
- ✓ вимірювання (ступінь вираженості певної властивості предмета).

Результати вимірювання мають відповідати таким вимогам: об'єктивність, надійність, валідність.

Актуальні завдання загальноосвітньої школи: забезпечити саморозвиток, самоствердження, саморух особистості кожного учня. Реалізація особистісно орієнтованого підходу у вивченні особистості учня та учнівських колективів передбачає врахування таких вимог, які зумовлені, з одного боку основними психолого-педагогічними принципами, а з другого – конкретними умовами навчально-виховного процесу, а саме:

- ◆ діагностика має бути націлена на виявлення особливостей процесу психічного розвитку кожного учня;

- ◆ оцінка результатів діагностики має проводитися не шляхом порівняння результатів з нормами або середніми величинами, а шляхом зіставлення їх з результатами попередніх діагностичних перевірок того ж учня з метою виявлення характеру й міри прогресивних змін та оцінки його зусиль у навчальній діяльності та самовихованні;

- ◆ дослідження процесу психічного розвитку слід здійснювати протягом усіх років навчання;

- ◆ діагностика має виявити не тільки актуальний рівень розвитку тієї чи іншої особистості, а проводитися з урахуванням зони найближчого розвитку (перспектив розвитку школяра, яких він може досягти при співробітництві з дорослими або самостійно);

- ◆ рівень розвитку школяра повинен бути описаний як змістова характеристика відповідної діяльності дитини, а процес розвитку – розглядатися як зміна якісних своєрідних етапів розвитку цієї діяльності;

- ◆ вивчення особистості учнів та їх колективів важливе не саме по собі. Воно завжди має бути спрямовано на розв'язання певної педагогічної задачі, що впливає з конкретних умов школи, класу, ситуації.

Психологічне вивчення особистості школярів та шкільних колективів має бути всебічним і охоплювати всі сфери психічного розвитку учня та динаміку розвитку колективу.

Вивчення індивідуальних рис особистості має здійснюватися з урахуванням вікових особливостей, зокрема, в експериментальні завдання повинні включатися вимоги до учнів кожної вікової групи у доступній формі.

Дослідження психічного розвитку, як правило, мають проводитися у природних умовах навчально-виховного процесу. Тільки в деяких випадках можна використовувати лабораторні методи психодіагностики.

Діагностика повинна охопити всіх учасників педагогічного процесу без винятку і проводитися систематично шляхом проведення діагностичних зрізів у запланованому терміні з кожному параметру психічного розвитку.

Вивчення учнів – це обов'язок вчителя, й особливо, класного керівника, який проводить діагностичні зрізи у заплановані терміни. Успіх виховної діяльності класного керівника багато в чому залежить від глибокого вивчення внутрішнього світу дітей, від розуміння мотивів їх поведінки. Класний керівник вивчає школярів не тільки на уроці, але й у процесі виховання: в позаурочний час, під час відвідування сім'ї учня, походів та екскурсій тощо. Перші кроки класного керівника після прийому класу пов'язані з вивченням учнів.

Досвід свідчить, що діагностика має прямий зв'язок з етапами керівництва розвитком колективу і особистості. Відповідно до цього в роботі класного керівника виявлено три типи діагностики: початкова, коректуюча (поточна), узагальнююча (підсумкова).

Початкова діагностика пов'язана з плануванням та керівництвом класних колективів. Виявлено три основних варіанти початкової діагностики: 1) - колектив сформований вперше і класний керівник не знайомий з учнями; 2) - колектив сформовано давно, але класний керівник вперше починає роботу з класом; 3) - класний керівник і колектив класу працювали разом кілька років. При першому варіанті початкова діагностика використовується для всебічного вивчення учнів. Другий варіант - класний керівник вивчає не тільки учнів, але й

сам колектив, як складну динамічну систему. Третій варіант надає можливості класному керівникові провести вибіркочу діагностику колективу і особистості. Вона є доповненням до інформації, яка була отримана раніше.

Поточна (коректуюча) діагностика проводиться у процесі організації діяльності учнівських колективів, орієнтує педагога на зміни, які відбуваються з учнями та учнівськими колективами. Одночасно оцінюється правильність раніше прийнятих рішень. Поточна діагностика виконує роль експрес-інформації і цим самим допомагає прийняти рішення щодо вдосконалення педагогічної діяльності.

Підсумковий діагноз дає можливість оцінити свою діяльність та накреслити перспективи виховної роботи.

Діагностика виконує роль каталізатора в організації та проведенні виховних заходів класного керівника. Безпосередньо виховні функції діагностики можна класифікувати як оцінну, інформаційну та формуючу.

У своїй роботі класний керівник використовує різні методи. Методи вивчення особистості учня та учнівських колективів у педагогічній літературі класифікуються залежно:

- від характеру участі школярів у їх проведенні – на пасивні (спостереження, кількісний та якісний аналіз продуктів діяльності) та активні (анкетування, тестування, соціометричні виміри, проєктивні, апаратно-технічні методи);

- від характеру проведення – на одномоментні (анкетування) та довготривалі (цілеспрямоване спостереження, біографічний метод);

- від місця проведення – на шкільні (класні та позакласні) та лабораторні.

Деякі автори поділяють методи діагностики відповідно до конкретних завдань вивчення особистості учнів та учнівських колективів, що стоять перед учителем, на:

- неекспериментальні методи - спостереження, анкетування, бесіда, аналіз продуктів діяльності;

- діагностичні методи – тести, шкали (кількісні), педагогічний консіліум

(якісні); змішані діагностичні методи;

- експериментальні – природний, моделюючий, лабораторний експеримент;

- формувальні методи (методи планомірного формування розумових дій).

Кожен класний керівник у процесі діагностики використовує програму вивчення школяра, що включає такі пункти: загальні відомості про учня (місце проживання, місце роботи батьків, склад сім'ї, культурний рівень, її матеріальна забезпеченість); суспільна діяльність батьків, режим та дозвілля дитини, участь дитини у домашній праці, друзі та знайомі дитини поза школою; стан здоров'я учня (за даними лікаря школи); загальний розвиток школяра; участь у громадській діяльності; ставлення до навчання, розумової праці; ставлення до фізичної праці; рівень дисциплінованості; культура поведінки; професійні інтереси.

Вивчення учнівського колективу охоплює наступні аспекти: склад класу; згуртованість класу; організованість класу; громадська думка в класі; розвиток міжколективних стосунків у класі, взаємовідносин учнів з вчителем, поведінка їх у неорганізованому соціальному середовищі; актив класу; зв'язок класного колективу із загальношкільним, колективами інших класів.

На всіх етапах розвитку колективу, класний керівник проводить діагностику індивідуальних особливостей школярів та їх професійних намірів.

Психологи до індивідуальних особливостей особистості відносять: темперамент, емоційне відчуття зовнішнього впливу, характер, як сукупність особистих якостей, що визначають поведінку та їх здібності. Педагог вивчає ще рівень загального розвитку. Показником певного рівня розвитку особистості є моральна стійкість. У педагогічній літературі виділяють певні критерії моральної стійкості учнів: відповідність індивідуальної свідомості та самосвідомості еталонам та нормам поведінки, здатність розрізняти мотиви моральних, та неморальних вчинків; нетерпимість до антиморальних дій та вчинків; стійка моральна позиція у спілкуванні з людьми;

Отже, педагогічна діагностика спрямована на підвищення ефективності

виховної і навчальної діяльності учня та вдосконалення педагогічної майстерності вчителів, класних керівників.

Тому важливо залучати майбутніх педагогів до діагностичної діяльності на основі алгоритму за А. С. Белкіним:

Перший крок: фронтальне вивчення освітнього процесу із визначенням конкретних діагностуючих завдань; первинне, цілеспрямоване, систематизоване накопичення інформації про діяльність, взаємодію учасників освітнього процесу.

Другий крок: класифікація здобутих даних з метою підготовки до розв'язання діагностичних завдань; визначення діагностичного рівня інформації.

Третій крок: врахування та оцінювання зовнішніх особливостей освітнього процесу; аналіз чинників, що визначають зовнішні прояви; визначення їх стійкості, періодичності.

Четвертий крок: інтерпретація здобутої інформації та висунення гіпотези про можливий зв'язок зовнішніх проявів із внутрішнім змістом освітнього процесу; перевірка повноти, точності здобутої інформації, коригування попередніх висновків.

П'ятий крок: кодування (шифрування) інформації, що забезпечує її використання в діагностичних цілях.

Шостий крок: прогнозування подальших тенденцій розвитку освітнього процесу з урахуванням реальних можливостей у підтримці позитивних, а також у блокуванні, подоланні негативних чинників.

Сьомий крок: верифікація (перевірка правдивості) діагнозу й прогнозу.

Восьмий крок: перспективне й поточне планування педагогічної діяльності із реалізації діагностичних даних у моніторингу освітнього процесу.

Таким чином, слід урахувувати, що сучасна школа – це простір життєдіяльності дитини, тому вся діяльність навчального закладу має сприяти становленню особистості як творця, спираючись на ідею самоцінності дитинства, співробітництва, компетентного вибору особистого життєвого

шляху. Зосередженість на потребах розвитку і виховання учнів передбачає пряму залежність проектування змісту і методичного забезпечення від вікових та індивідуальних особливостей дітей. Основою всіх перетворень має бути реальне знання дитячих можливостей, прогнозування потреб найближчого розвитку особистості.

Список літератури:

1. Максименко С.Д. Психология личности (генетический подход). – К.: НПЦ Перспектива, 2005. – 404 с.
2. Максименко С.Д. Психология в соціальной та педагогічній практиці: методологія, програми, процедури. – К.: Наукова думка, 1998. – 226 с.
3. Маркова А.К. Психология труда учителя. – М.: Просвещение, 1993. – 192 с.
4. Семиченко В.А. Концепция целостности и ее реализация в профессиональной подготовке будущих учителей: Дис... д-ра психол. наук. 19.00.07. К., 1992. – 398 с.
5. Семиченко В.А. Моделювання структури педагогічної діяльності. – КДП – Ялта: НМЦ «Надія», 2000. – 76 с.

Прізвище, ім'я та по батькові	Вознюк Олександр Васильович
Вчений ступінь, вчене звання	Кандидат педагогічних наук, доцент
Установа	Житомирський державний університет імені Івана Франка
Посада	Докторант кафедри педагогіки
Адреса	
Телефон	096-700-29-03
E-mail	alexvoz@ukr.net
Напрямок роботи конференції	Теоретико-методологічні проблеми визначення та діагностування обдарованості
Повна назва доповіді	Діагностичний підхід як важлива умова професійної позиції вчителя

Прізвище, ім'я та по батькові	Дубасенюк Олександра Антонівна
Вчений ступінь, вчене звання	Доктор педагогічних наук, професор
Установа	Житомирський державний університет імені Івана Франка
Посада	Професор кафедри педагогіки
Адреса	
Телефон	0967338165
E-mail	dubasenyuk@ukr.net
Напрямок роботи конференції	Теоретико-методологічні проблеми визначення та діагностування обдарованості
Повна назва доповіді	Діагностичний підхід як важлива умова професійної позиції вчителя